

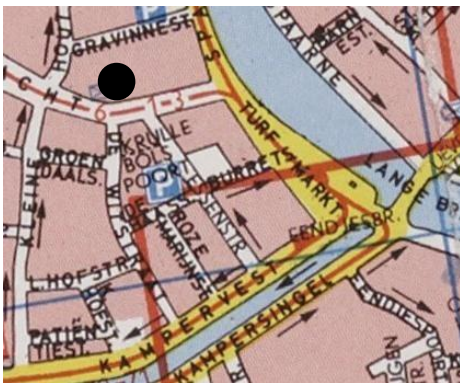
Justine de Gouwerhof / Brandweerkazerne

Inhoudsopgave

1	Algemeen	1
2	Tot 1937	1
3	Brandweerkazerne (1937 – 1993)	3
4	Van 1993 tot heden.....	6
5	Bibliografie uitgebreid.....	7

1 Algemeen

De naam Justine de Gouwerhof dateert uit 1996. Deze naam heeft men gegeven aan het nieuwbouwcomplex t.p.v. de voormalige brandweerkazerne. Zie even verderop in de tekst. Justine de Gouwer leefde in de 14^e eeuw in een omgracht en versterkt stenen huis t.p.v. het huidige nieuwbouwcomplex. Zie even verderop in de tekst.

Locatie : Gedempte Oude Gracht tegenover de De Witstraat.

2 Tot 1937

Oorspronkelijk vormde het terrein een laaggelegen modderige oeverzone tussen de wat hoger gelegen Kleine Houtstraat en het Spaarne. Het gebied is in de 12^e eeuw in gebruik genomen. Hoe het er toen uitgezien heeft is onbekend. Wel is bekend, dat het gebied begin 14^e eeuw in bezit is gekomen van Justine de Gouwer. Er moet toen een groot versterkt en omgracht stenen huis gestaan hebben. Vermoedelijk stond dit huis er al in de tweede helft van de 13^e eeuw. De noordelijke gracht van dat huis lag ongeveer ter plaatse van de huidige Gravinnesteeg. In 1370 moet deze gracht al gedempt zijn, want in 1370 bestond de steeg al en heette toen Burchgravinnestrade. Deze naam strookt met de status van Justine de Gouwer. Begin 14^e eeuw trouwde zij met Dirk van Cuijk, burggraaf van Leiden. Van toen af aan was zij burggravin. Justine stamt uit adellijke kringen. Haar vader was niet alleen een zeeuwse edelman in dienst van de graven van Vlaanderen, maar ook een zeerover. In opdracht van de vlaamse graaf hield hij zich bezig met het beroven van hollandse schepen. In 1348 moet dit versterkte stenen huis nog bestaan hebben. Tussen 1348 en 1370 moet dit stenen huis gesloopt zijn en is het gebied een gewoon onderdeel van de stad worden en is een gesloten bouwblok ontstaan. Eind 16^e eeuw blijken er ambachtslieden te wonen in het gebied en in de 17^e eeuw blijkt er ook een pottenbakkerij aanwezig te zijn. In 1879 verscheen er langs de Gravinnesteeg een school, die later onderdeel van de brandweerkazerne werd.

In onderstaande zes kaartfragmenten kan men de ontwikkeling van het bouwblok, waarin de Justine de Gouwerhof ligt globaal volgen. Vanaf rond 1560 in ieder geval ligt er een gesloten bouwblok. In de 17^e-eeuwse kaartfragmenten wordt duidelijk, dat het blok een stuk intensiever bebouwd werd. Begin 19^e eeuw, ziet men, dat het verval in Haarlem ook daar toegeslagen heeft. Er zijn de nodige gaten gevallen. Eind 19^e eeuw zijn die gedeeltelijk opgevuld, maar is er weer een ander gat bij gekomen. Aan het eind vindt u nog een foto van de straatgevel vlak voor de bouw van de brandweerkazerne.

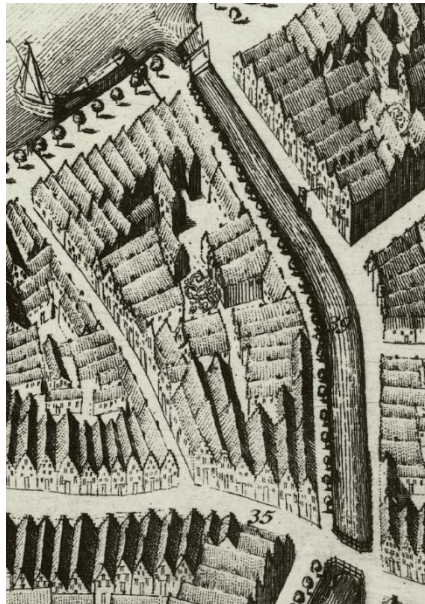
NL-HlmNHA_560_002423 ; J. van Deventer, ca. 1560; Kaart van Haarlem, Uitsnede Justine de Gouwerhof eo

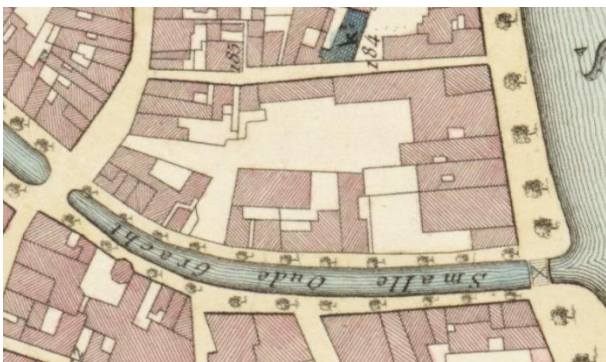
NL-HlmNHA_51000373_XL ; Th. Thomasz., ca. 1578; Uitsnede Justine de Gouwerhof eo

NL-HlmNHA_560_000796_G ; P. Wils; 1646; Uitsnede Justine de Gouwerhof eo. I.v.m. duidelijkheid beeld gekanteld

NL-HlmNHA_51001152_(01) ; R. de Hooghe ; 1688 ; Uitsnede Justine de Gouwerhof eo. I.v.m. duidelijkheid beeld gekanteld

NL-HlmNHA_51000390-4_G ; W.C. van Baarsel/ F.J. Nautz, 1822-1837 ? ; Uitsnede Justine de Gouwerhof eo

NL-HlmNHA_491_0591. Maker : ?, 1898. Kadastrale kaart van de gemeente Haarlem (minuutplan, vervolg), sectie D,

NL-HlmNHA_54000265 ; ? ; 1931 ; Locatie latere Brandweerkazerne, voorafgaand aan de bouw ervan. Gezicht richting oost

DSC_00021102 ; AV ; 15-10-2019 ; Gedempte Oude Gracht, hoek De Witstraat, gezicht richting oost. Vergelijkbare situatie als op foto links

3 Brandweerkazerne (1937 – 1993)

NL-HlmNHA_54000265 ; ? ; 1931 ; Locatie latere Brandweerkazerne, voorafgaand aan de bouw ervan. Gezicht richting oost

DSC_00021102 ; AV ; 15-10-2019 ; Gedempte Oude Gracht, hoek De Witstraat, gezicht richting oost. Vergelijkbare situatie als op foto links

NL-HlmNHA__OW_0000D7-12 ; ? ; ? ; Brandweerkazerne Gedempte Oude Gracht 135, gezicht richting noordwest. Foto mogelijk genomen vlak na de bouw in 1937,

DSC_6940 ; AV ; 12-7-2017 ; Vergelijkbare situatie als op foto links, zij het, dat het blikveld aan de linkerkant links van de lantaarnpaal er bij gekomen is.

NL-HlmNHA_54026565 ; ? ; 1938 ; Brandweerkazerne Gedempte Oude Gracht 135, binnenplaats, gezicht richting oost

DSC_7547 ; AV ; 29-7-2017 ; Vergelijkbare situatie als op foto links. De binnenplaats van de voormalige brandweerkazerne heeft nu een eigen naam : Justine de Gouwerhof.

Voor ons is momenteel een brandweerkazerne de doodnormaalste zaak van de wereld. Toch heeft Haarlem pas sinds 1937 een echte brandweerkazerne. Een brandweer hebben we toch al sinds mensenheugenis? Helemaal niet waar! Hoe ging het er vroeger dan aan toe? Kort samengevat komt het op het volgende neer:

Brandbestrijding is al zo oud zolang er menselijke nederzettingen en vuur zijn. In de middeleeuwen was brandbestrijding een zaak van het gehele mannelijk deel van de bevolking. In de 16^e eeuw en nog vele eeuwen later hadden twee trompetters dag en nacht brandwacht op de toren van de Grote Kerk. Zo snel mogelijk sloegen zij alarm. Daarop werd de brandklok achter de kerk geluid. Iedereen moest dan de in huis verplichte ladders, emmers, haken etc. buiten zetten. Verder was de stad verdeeld in 23 hooftmansschappen. Elk hooftmanschap had twee hooftmannen, die verplicht twee of meer grote ladders met brandhaken moesten hebben en lange of korte bomen(palen) met een grote brandhaak en ijzeren ringen met touwen om muren en schoorstenen omver te halen. Uiteraard gingen ook zij op pad. Ook ging de schutterij aan de slag. Vanaf het dichtstbijzijnde open water werd in een lange rij emmers met water naar de brandhaard doorgegeven. Dit was niet erg effectief. Vandaar dat het omverhalen van panden rond de brandhaard het belangrijkste middel was om een brand te stuiten. In de middeleeuwen bestond een stad vrijwel geheel uit houten huizen met daken van stro en bestond de verwarming van huizen uit open vuur en was er verlichting met was en olie. Bovendien bestond alle bebouwing dicht op elkaar. Zo'n stad, niet alleen Haarlem dus, was uitermate brandgevaarlijk. Pas na de zoveelste catastrofale brand, waarbij een fors deel van de stad in de as gelegd werd, werden

strengere verordeningen uitgevaardigd ten aanzien van gebouwen. Houten huizen en daken van stro werden verboden. In Haarlem werd dit verbod pas echt in fasen ingesteld na de catastrofale brand van 1576.

Hierdoor is de brandgevaarlijkheid van de stad aanzienlijk afgenomen. Overigens was Haarlem in de middeleeuwen een kleine stad ($\pm 1 \times 1$ km), waardoor een brandhaard snel overal bekend was.

Aan het einde van de 17^e eeuw kwam hier een grote verandering in. In Amsterdam werd in 1672 door Jan van der Heyden de slangenbrandspuit uitgevonden. In 1677 kreeg hij hiervoor een octrooi. Weldra kreeg Haarlem zes van dergelijke slangenbrandspuiten. Hierdoor werd het bestrijden van brand een gespecialiseerd werk. Hiervoor werd in 1691 de brandweer opgericht. In die tijd stonden spuiten verspreid over de stad in aparte huisjes opgesteld. Er hoorden ook emmers en ladders bij. Per spuit had men twee brandmeesters en vier assistenten en een aantal spuitgasten. Ook hier werkte het standsverschil door. Spuitgasten kwamen uit lagere maatschappelijke klassen (gilden) en de brandmeesters en assistenten uit de hogere klassen (middenstand). De trompetters en de brandklok bij de Grote Kerk bleven in dienst. De eerste drie bij de brand arriverende spuiten kregen een premie uitgereikt. De eerste f 12, de tweede f 8 en de derde f 5. Nu zou men dit systeem verplicht vrijwilligerswerk noemen. Dit systeem bleef grotendeels gehandhaafd tot 13-10-1813.

Per 13-10-1813 werd de brandweer gereorganiseerd. Ook nu bleven het standsverschil, trompetters op de kerk en brandklok gehandhaafd. Het bleef een vrijwilligersorganisatie. Wel kreeg de staf een onkostenvergoeding en de spuitgasten per oefening een vergoeding. Bijzonder opmerkelijk zijn de kwalificaties die gesteld werden: niemand van de brandblussers mocht goed genoeg zijn voor de Nationale garde van de stad. Verder werd gerekruteerd onder bejaarden en jongemannen uit de godshuizen en thuiszittende financieel ondersteunde armen. Persoonlijk doet het mij een beetje denken aan de Engelse serie Dad's Army. Men moest het ermee doen. Toch probeerde men het systeem zo goed mogelijk te organiseren. Het systeem van verspreid staande brandspuiten bleef bestaan. Wel werd de nodige aandacht aan oefeningen besteed. Ook werd er een nachtwacht ingesteld. Om het uur deed zo'n groep mensen een ronde door de stad om een eventuele brandhaard te ontdekken. Om het geheel te verbeteren werden de vrijwillige spuitgasten vervangen door betaalde mannen in 1856. In die tijd werden veel grachten gedempt. Toch hield men rekening met brandgevaar. In elke gedempte gracht werd een bluswaterriool aangelegd. Enige tijd later werd de situatie verder verbeterd door de komst van de waterleiding en brandkranen. Eind 19^e eeuw deed de telefoon zijn intrede, waardoor de communicatie aanzienlijk verbeterd werd. In 1864 had men nog de stadstrompetters op de toren van de Grote Kerk. Langzamerhand werd de brandweer van een uniform voorzien en kreeg men steeds moderner materieel. In 1868 werd het geheel weer een vrijwillige brandweer. Het materieel, ook telefoonkantoor en stalling van voertuigen, bleef verspreid door de stad staan. Ook kwam er een vereniging voor de vrijwillige brandweer. Wanneer de stadstrompetters op de toren van de Grote Kerk ophielden met hun werk is mij niet duidelijk, maar pas in 1914 werd de brandklok van de Grote Kerk voor het laatst geluid! Lange tijd was er rivaliteit tussen betaalde en onbetaalde brandweelieden en ook nog concurrentie met de politie!

Begin 20^e eeuw was Haarlem fors gegroeid. Rond de oude stad was er een cirkel van nieuwe wijken ontstaan en in 1927 werd de gehele gemeente Schoten geannexeerd, alsmede delen van Bloemendaal en Heemstede. Dit bracht veel veranderingen teweeg in het brandweerkorps. Haarlem was een grote stad geworden. In 1924 kwam er een moderne alarminstallatie en voelde men de noodzaak van een eigen brandweerkazerne. Deze nieuwe kazerne zou een zaak van lange adem worden. Ter plaatse van de brandweerkazerne uit 1937 stond tevoren een leegstaande school. In 1926 heeft brandweer daar 2 lege lokalen ter beschikking gekregen en werd er een seinzaal in gebruik genomen. Vanuit deze seinzaal kon bij brandweelieden thuis een wekbel gealarmeerd worden en kregen zij te horen waar de brand was. De druk voor de bouw van een eigen brandweerkazerne werd steeds groter. Een aangrenzend pand (nummer 135) werd er aan toegevoegd. Een dure nieuwe autospuit moest bijvoorbeeld achter in de privé garage van Brinkman in de Smedestraat gestald worden. In 1933 werd een deel van de bebouwing achter hun lokalen aan de Gedempte Oude Gracht gesloopt voor de aanleg van een oefenterrein. In 1915 werd er al gesproken over een eigen hoofdpост/brandweerkazerne. Op 10-11-1937, na acht

verschillende bouwplannen, was het dan eindelijk zover: een eigen brandweerkazerne werd in gebruik genomen ter plaatse van de vroegere school en een aangrenzend pand. Deze kazerne werd Gedempte Oude Gracht nummer 135. Bovenstaande foto's geven een beeld van deze kazerne.

Korte tijd na de oorlog begon Haarlem weer fors te groeien, waardoor de kazerne aan Gedempte Oude Gracht niet meer voldeed. Het garagegedeelte werd in 1957 vervangen door een nieuwe garage met een etage erop met slaapkamers en badkamers en kwam er een werkplaats en magazijn. Verder kwam er ruimte voor een vergaderzaal, kantine en wat kantoorvertrekken. De seinzaal werd verbouwd en van een nieuwe alarminstallatie voorzien. Verder kocht men nog een aantal panden achter de kazerne, langs de Gravinneesteg aan. Voorlopig zou dit weer genoeg zijn. Door modernisering probeerde men de brandweer steeds aan te passen aan de nieuwe eisen van de nieuwe tijd. Langzaam kwam de samenwerking met andere brandweerkorpsen in Zuid-Kennemerland op gang. Het was nog te vaak voorgekomen dat een brandweerkorps van de ene gemeente bij een brand net aan de andere kant van de gemeentegrens alleen maar kon toekijken, totdat de brandweer van de betreffende andere gemeente gearriveerd was. De industrie ging andere eisen stellen en brandpreventie ging een grote rol spelen. Ook moest men inspelen op bijvoorbeeld het verschijnsel van de torenflat. In 1977 moesten er vele nieuwe stallingsplaatsen voor blusvoertuigen komen, moest er veel kantooruimte bijkomen, mede vanwege een regionalisatie van de brandweer. Door dit alles voldeed de brandweerkazerne aan de Gedempte Oude Gracht niet meer. Het lijkt een herhaling van het verleden: ook nu weer was het een gebed zonder end, voordat er een nieuwe brandweerkazerne zou komen. Uiteindelijk werd in 1993 een nieuwe brandweerkazerne in gebruik genomen. Deze is gesitueerd in de zuidoosthoek van de kruising van de Zijlweg met de Westelijke Randweg. Het complex aan de Gedempte Oude Gracht kwam leeg te staan.

4 Van 1993 tot heden

In 1995 gaf begon men met de sloop van de brandweerkazerne aan de Gedempte Oude Gracht 135. In de maanden september tot en met december 1995 vond er een archeologisch onderzoek van het terrein plaats. Doordat dit onderzoek tegelijkertijd met de sloop van de kazerne plaats moest vinden en er in het midden van het terrein een grondsanering plaats moest vinden kon slechts een deel van het terrein onderzocht worden. Men kon het deel langs de Gravinneesteg en het westelijke en oostelijke uiteinde onderzoeken. Het geheel werd nog bemoeilijkt door de hoge grondwaterstand. Toch is men veel te weten gekomen. Zie voor detailinformatie (Jacobs, 1996). Direct na de sloop van de brandweerkazerne verrees het nu nog bestaande appartementencomplex. Het geheel bestaat uit flatbebouwing langs de gedempte Oude Gracht met op de begane grond winkels en tegenover De Witstraat een grote doorgang/onderbreking van de bebouwing naar de binnenplaats. Op de oostzijde van de binnenplaats staat nog een klein appartementencomplex en aan de noordzijde een eveneens klein appartementencomplex aan de andere kant grenzend aan de Gravinneesteg. Alhoewel de bouwhoogte en schaal aangepast is aan de omgeving, had het kwa uitvoering net zo goed in een anonieme nieuwbouwwijk kunnen staan. Helaas !

Bibliografie kort

(Helversteijn, 1991) (Jacobs, 1996) (Koene, 2005) (Kurtz, et al., 1999)

5 Bibliografie uitgebreid

Helversteijn, W. 1991. *Brandweer Haarlem voor hete vuren 1691-1991*. Haarlem : De Vrieseborch, 1991. ISBN 90 6076 323 8.

Jacobs, E. 1996. *Haarlems Bodemonderzoek 29, 1995 / De Rode Gravin*. Haarlem : Commissie Oudheidkundig Bodemonderzoek Haarlem, 1996. ISSN 1384-0584.

Koene, B., 2005. Tussen Gracht en Hout, De vroege geschiedenis van de zuidkant van Haarlem. *Haarlem Jaarboek 2004*. 2005, Vereniging Haarlem.

Kurtz, G.H. en Temmink, J.J. 1999. *De straat waarin wij wonen*. Haarlem : Schuyt & Co, 1999. ISBN 90 6097 454 9.